

El romànic del Montseny selvatà

Oscar Farrerons Vidal
Dr. Arquitecte. Estudiós del Montseny.
Grup de Recerca d'Enginyeria de Projectes GIIP.
Universitat Politècnica de Catalunya.

Romànic al Montseny

El Montseny ha estat un massís poblat des de la prehistòria. Mentre que en el període ibèric es comencen a ocupar els turons, en l'època romana el poblament s'estabilitza al voltant de la Via Ausa i la Via Augusta. Al segle X es generalitzen els establiments interiors al Montseny, s'intensifica l'explotació dels recursos naturals, i s'inicia una expansió demogràfica propiciada pel desenvolupament de la producció agrícola. És just a les darreries d'aquesta centúria que comença una gran construcció d'esglésies repartides per tot el territori montsenyenc, fixant aquesta població que s'ha llençat a la colonització del massís. A Catalunya, el romànic sempre ha estat un art apreciat, des dels orígens amb Pau Piferrer, Elies Rogent, Josep Gudiol i Josep Puig i Cadafalch, fins a l'actualitat amb historiadors de la talla del montsenyenc Antoni Pladevall.

L'art romànic del Montseny no té el reconeixement del situat al Pirineu català, ja que les seves esglésies son més senzilles, però posseeixen uns trets comuns que es solen repetir i que li configuren una característica pròpia, sobretot per la seva excel·lent ubicació paisatgística-topogràfica, i també per l'orientació a l'est de l'absis i les senzilles decoracions amb arcuacions llombardes. Això és més o menys visible en funció que l'església hagi sobreviscut intacta o no. Cap de les basíliques romàniques que podem trobar al Montseny estan emplaçades de manera atzarosa, ja que el fet de consagrar la seu suposava la "conquesta" del terreny. Totes elles tenen una situació especial al lloc, ja sigui perquè estan en el punt culminat d'un turó que els permet controlar l'entorn, per ser al centre de la plana, o el lloc de trobada del masos del poble. Inclús aquelles relacionades amb altres edificacions tenen una posició única. La seva situació ha fet que avui el paisatge actual sigui irrecognoscible sense elles. Els mestres d'obra que les van aixecar sabien que la relació de l'ens arquitectònic amb l'entorn és fonamental, i així cal mantenir-ho. Encara avui podem trobar esglésies en perfecte estat de conservació, que presenten un impecable manteniment que aporta de manera intacte les condicions de lluminositat i sonoritat del romànic vertader, amb la seva volta de canó, l'absis a llevant i la porta a migdia.

Esglésies romàniques al Montseny selvatà

Hi ha identificades una seixantena d'esglésies romàniques al Montseny pertanyents a tres bisbats diferents: Vic, Terrassa i Girona; repartides entre les comarques del Vallès Oriental, Osona i la Selva. En aquest article parlarem d'onze esglesioles romàniques que trobem al Montseny selvatà.

Hi ha ermites que han vist com amb el pas del temps s'hi afegien alguns elements, com Sant Cristòfol de Cerdans (Arbúcies). Tot i les modificacions posteriors, encara podem gaudir de la façana d'origen romànic, amb detalls d'arcs llombards i el seu accés amb arc de mig punt per migdia. L'absis, com correspon a una església romànica, és orientat a llevant, però no es pot visualitzar perquè queda annexat a la rectoria. El Museu Episcopal de Vic guarda una creu processional d'aram del segle XIII de Cerdans. Tot i pertànyer a Arbúcies, la parròquia de Sant Cristòfol de Cerdans és part del bisbat de Vic i no pas del de Girona, com a la major part del municipi.

Pocs són els temples que mantenen pintures originals. A Santa Maria de Breda es conserven a l'interior policromies d'un romànic tardà. Les arcuacions cegues exteriors foren refetes als anys 60 del segle passat. La basílica fou consagrada al 1038, i avui en dia és seu del museu Josep Aragay. A Sant Pere Desplà (Arbúcies) durant la restauració de 1983 es varen descobrir pintures murals d'època preromànica en el moment que es reconstruïa la volta de canó apuntada. La primera notícia documental de l'església selvatana de Sant Pere Desplà apareix l'any 923.

Figura 1. Sant Pere Desplà (foto Farrerons, 2015)

Sant Llop de Viabrea (Riells i Viabrea) és exemple de temple romànic montsenyenc que ha patit grans transformacions, alguns d'ells degut a l'empenta vital de les poblacions que van permetre anar adequant l'església als gustos de l'època. La nau manté una perfecta orientació a llevant, tot i que el frontal, els laterals, l'accés i el campanar d'espadanya són fruit de reconstruccions posteriors.

En algun casos el pas del temps ha estat fatídic pels temples, com Sant Segimon del Bosc (Sant Feliu de Buixalleu) que del primitiu romànic sols en resta l'orientació i l'edifici actual és bàsicament del segle XVI, restaurat al 1953. Aquestes dissortades situacions són un cas aïllat en el conjunt de les esglésies romàniques montsenyencs. La façana de Sant Segimon del Bosc té una porta en arc de mig punt adovellada amb campanar d'espadanya, i atri amb arcs de mig punt adossat. Els murs es troben reforçats als laterals per tres contraforts. La primera notícia que en tenim és de 923, quan depenia de la parròquia d'Arbúcies, però ja des del 1244 pertany a Sant Feliu de Buixalleu.

Figura 2. Sant Feliu de Buixalleu (foto Farrerons, 2018)

També hi havia esglésies romàniques a l'interior dels grans castells, com Sant Pere de Montsoriu, del que sols es manté en peu part dels murs. El castell de Montsoriu és un dels més emblemàtics de Catalunya, seu dels vescomtes de Cabrera, que posteriorment varen convertir la capella en habitació senyorial i varen desplaçar el culte a una nova esglésiola al pati d'armes.

Dins de la modèstia general del romànic montsenyenc, alguns temples destaquen per una senzillesa encara més nua, com Sant Llorenç de Gaserans, pertanyent a l'àrea rural del terme municipal de Sant Feliu Buixalleu. La data de 1086 és considerada la seva primera consagració pel bisbe de Girona. La senzillesa original romànica encara es pot apreciar a l'exterior de l'absis semicircular, en la base del campanar i en les decoracions del mur a migdia. Santa Maria de Lliors (Arbúcies) també és molt modesta, però en aquest cas malauradament a més ha perdut els elements principals romànics per la restauració del segle XVII, tot i que manté l'orientació a est, i l'accés pel costat solei.

Figura 3. Sant Llorenç de Gaserans (foto Farrerons, 2018)

Hi ha esglésies amb campanars imponents, com Sant Feliu de Buixalleu, tot i que el darrer nivell no es correspon a l'època romànica. Cal destacar-hi també la magnífica finestra geminada del primer pis, i l'absis circular amb la finestra a llevant, originals tots dos del segle X.

Alguns temples han estat molt més que simples parròquies. Sant Salvador de Breda és un monestir benedictí construït al segle XI pels vescomtes de Cabrera. La impressionant nau gòtica que podem apreciar avui és acompanyada pel majestuós campanar romànic de 32 metres d'alçària amb sis nivells de finestres. Altres elements romànics que en destaquen són la galeria del claustre adossada al mur sud (el claustre va ser molt malmès durant la Tercera Guerra Carlina) i la pica baptismal que es pot veure a l'interior.

Sant Martí de Riells del Montseny formava part d'una antiga abadia en una rica vall envoltada de nombroses masies. La primera data que en parla és l'any 1169. Del primitiu edifici romànic sols en resta la façana a ponent. L'any 1941 mossèn Pere Ribot fou nomenat rector de Sant Martí, que durant la postguerra fou un dels primers fogars del catalanisme, i va promoure la recuperació del caire romànic del temple als anys 60.

Conclusions

És necessari defensar aquest romànic apegat al paisatge, que forma part de la història mil·lenària del Montseny. No sols cal protegir els edificis, i mantenir-los en adequat estat de conservació, sinó que és primordial consolidar l'entorn on s'han desenvolupat. La imatge dels temples s'ha configurat a través de centúries, i el nostre deure actual és preservar aquestes esglésies tal i com ens han arribat a la nostra generació. Per primera vegada en la història, la humanitat és ara capaç d'arruïnar tot allò que el pas dels segles ha anat configurant. No es tracta de reconstruir les ermites de les que sols queden les pedres ran de terra, ni de recordar aquells elements romànics esbocats d'algunes esglésies. Cal conservar l'entorn del romànic del Montseny sense caure en la museïtzació sense vida del paisatge, tal i com defensa el programa Mab de la Reserva de la Biosfera, en que a més de la protecció de la biodiversitat, també persegueix el desenvolupament econòmic i humà d'aquestes zones, afavorint la investigació del patrimoni i l'educació per llegar a les generacions futures aquesta immensa riquesa. Les esglésies romàniques del Montseny selvatà són un petit exemple prou representatiu del gran conjunt romànic del massís.

Des de fa mil anys, els homes i dones del Montseny varen tenir a les esglésies romàniques un lloc on poder invocar Déu, però també on protegir-se de les calamitats naturals i de les arbitrietats dels senyors feudals. Fa cent anys els més il·lustres arquitectes i estudiosos catalans varen redescobrir la bellesa d'aquest art tan vilipendiat durant segles, i varen emprendre la seva reconstrucció. Ara ens toca a nosaltres defensar el romànic de l'avenç imparabile de "la modernitat" mal entesa.

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE BREDÀ. (2019). <http://www.breda.cat/portfolio-items/monestir-sant-salvador/> (consulta: gener 2019).
- AJUNTAMENT DE SANT FELIU DE BUIXALLEU. (2019). *Ermita de Sant Segimon del Bosc*. <http://www.santfeliudebuiخالieu.cat/coneix-2/llocs-dinteres/ermita-de-sant-segimon-del-bosc/?lang=ca> (consulta: gener 2019).
- ASSOCIACIÓ DE TURISME LA SELVA. (2019). El Romànic religiós. <http://www.laselvaturisme.com/rutes-culturals/ruta-4-el-romantic-religios> (consulta: gener 2019).
- BALLO, Ricard; TAÑÁ, Montserrat. (2019). Catalunya Medieval. <https://www.catalunymedieval.es> (consulta: gener 2019).
- BARRAL ALTET, Xavier. (1981). L'art pre-romànic de Catalunya. Segles IX, X. Edicions 62.
- BURON, Vicenç. (1980). Esglésies romàniques catalanes, guia. Artstudi edicions.
- COMAS i DURAN, Pere. (1994). Esglésies i ermites del Montseny. Casal de Cultura Doctor Daurella, Cardedeu.
- FARRERONS, Oscar. (2018). Esglésies romàniques del Montseny. Butlletí del Tagamanent, 88.
- FARRERONS, Oscar; PAGESPETIT, Lluís. (2016). *El Montseny. 51 passejades per descobrir*. 1a ed. Sant Vicenç de Castellet: Farell (Llibres de Muntanya, 44).
- GALIMANY, Manuel. (1991). Catalunya romànica. Vol. V. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1991
- MESTRE, Jesús; ADELL, Joan A. *De Girona a Barcelona. Viatge al romànic català/5*. 2002. RACC - 62.
- MONESTIRS DE CATALUNYA. (2012). <https://www.monestirs.cat/monst/selva/sl05salv.htm> (consulta: gener 2019).
- OURSEL, Raymond. (1987). La arquitectura románica. Ediciones Encuentro.
- PAGES, Josep. (2018). "Itineraris romànics pels voltants del Montseny III". *Monografies del Montseny* (Viladrau), núm. 33. p. 55-64.
- PAGÈS, Mariano. (2018). *Imatges del romànic del Montseny*. Editat i maquetat per l'autor.
- PATRIMONI. GENERALITAT DE CATALUNYA. (2018). <http://invarquit.cultura.gencat.cat> (consulta: gener 2019).
- PATRONAT CASTELL DE MONTSORIU (2019). <http://www.montsoriu.cat> (consulta: gener 2019).
- PUJOL I MAS, Andreu. (2013). 1968: Per molts anys, Breda! *Monografies del Montseny* (Viladrau), núm. 28, p. 79-89.